

Утицај византијског права на средњовековно српско право

Срђан Шаркић

Универзитет у Новом Саду,
Нови Сад, Србија

Влияние византийского права на средневековое сербское право

Срджан Шаркич

Нови-Садский университет,
Нови-Сад, Сербия

Апстракт

Од почетка тринаестог века српско право се развијало под непосредним утицајем византијског права. Српски правници прихватили су византијско право превођењем византијских правних компилација. Прва од њих био је *Номоканон* (*Законоправило*) Светог Саве из 1219. године. *Номоканон* Светог Саве садржао је црквена правила са коментарима каноничара, превод дела Јустинијанових Новела и цео *Прохирон* Василија I. Српски правници су 1349–1354. сачинили својеврсни *Codex Tripartitus*, комбинујући византијско и српско право. Руски научник Т. Флоринскиј приметио је то још 1888. године, наглашавајући да се у најстаријим рукописима Душанов законик среће увек са две компилације византијског права: *Синтагмом* Матије Властара и такозваним “Јустинијановим законом”. Поред превода византијских правних компилација, српски правници прихватили су и велики број института римског права. Треба напоменути да српски правници нису били образовани на Правном факултету у Болоњи, већ да је римско право продрло у Србију посредством грчких (византијских) превода, а не оригиналних римских текстова. Иако је Душанов законик најважнији правни споменик средњовековног српског права и он садржи 60 чланова који су непосредно преузети из *Василика*, од којих су најважнији чланови 171 и 172.

Кључне речи

Номоканон Светог Саве, Синтагма, Јустинијанов закон, закон, *lex*, νόμος, Душанов законик, Василике

Резюме

Сербское право начиная с XIII в. развивалось под прямым влиянием византийского. Сербские юристы адаптировали византийское право посредством переводов законодательных компиляций. Первой из них был Номоканон

Св. Саввы 1219 г., который содержал церковные правила вместе с глоссами канонистов, перевод части юстиниановых новелл и целиком “Прохирон” Василия I. Сербские юристы создали в 1349–1354 г. особый Codex Tripartitus (Трехчастный свод), узаконивший как сербское, так и византийское право. Русский ученый Ф. Флоринский отметил это еще в 1888 г., указав на то, что в старейших рукописях Законник Стефана Душана всегда сопровождают две другие компиляции византийского права: Сокращенная синтагма Матфея Властаря и так называемый Юстинианов закон. Наряду с переводами византийских законодательных сборников сербские юристы адаптировали множество институций римского права, которое было заимствовано косвенным путем — через греческие переводы. Законник Стефана Душана как наиболее важный источник средневекового сербского права заимствовал порядка 60 статей непосредственно из “Василик”. Наиболее важны из них статьи 171 и 172.

Ключевые слова

Номоканон Св. Саввы, Закон Юстиниана, Синтагма, лекс, номос, закон, Законник Стефана Душана, Василики

Велики утицај, који је византијска цивилизација имала на средњовековну Србију, неминовно се одразио и у области права. Правни систем, настао у Источном Римском Царству (Византији), имао је у својој основи римско право, али је прилагођен захтевима практичног живота и неминовним разликама које постоје између грчког и латинског језика. Данас се уобичајило да га називамо *византијско право*, мада би вероватно било правилније користити израз *грчко-римско право* (*ius graeco-romanum*) — термин који су употребили још у XIX веку први истраживачи византијског права¹.

О утицају византијског (или грчко-римског) права на средњовековно српско право писано је доста², мада се у готово свим тим радовима

¹ У називима две до данас најпознатије збирке извора византијског права употребљен је термин *Ius Graeco-Romanum* [ZACHARIAE VON LINGENTHAL 1856–1884; ЗЕРОИ 1931]. Међутим, француски историчар Жан Мортреј, аутор најстарије историје византијског права, употребио је у наслову свога дела изразе *византијско или римско право у Источном римском царству* [MORTREUIL 1843–1846]. Сагласност не постоји ни данас. Такозвана “франкфуртска група”, која дела при Макс Планк Институту за европску правну историју (Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte) у Франкфурту на Мајни, а којом је руководио професор Дитер Зимон (Dieter Simon), насловила је своју едицију *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte* (Истраживања византијске правне историје). Насупрот њима, група италијанских романиста са римског универзитета *La Sapienza*, којом руководи професор Пјеранђело Каталано (Pierangelo Catalano) и која од 1981. сваке године организује међународне научне скупове под називом *Од Рима до Трепез Рима* (*Da Roma alla Terza Roma*), инсистира на употреби израза *ius graeco-romanum*.

² Најзначајнији радови о утицају византијског права на средњовековно српско право су следећи: R. НУВЕ [1868], хрватски превод начинио је N. МИКАТОВИЋ [1869], француски превод рада начинио је сам аутор [НУВЕ 1880], С. НОВАКОВИЋ [1906], L. NAMISŁOWSKI [1908], Н. РАДОЈЧИЋ [1923], А. СОЛОВЈЕВ [1928а; 1928в], Н. РАДОЈЧИЋ [1949–1950], Н. РАДОЈЧИЋ [1951: 45–57], А. SOLOVIEV [1959].

расправљало о византијским правним збиркама које су биле преведене и важиле у Србији. Оне су, несумњиво, најважнија компонента утицаја византијског права на средњовековно српско право, али нису и једини вид овог утицаја. Сматрамо да се византијски утицај испојио у три различита облика: 1) превођење византијских правних компилација са грчког на српски и њихова примена у средњовековној Србији; 2) прихватање (рецепција) различитих института римског права преко грчких превода, а не изворних латинских текстова; 3) уношење појединих чланова из византијских законика у српске правне споменике.

|.

Прва византијска правна збирка која је у XIII веку преведена и прихваћена у средњовековној Србији, била је *Законоправило* или *Номоканон Светога Саве*, касније често називана *Крмчија* (руски *Кормчая книга* = крмановева књига, грчки *Πηδάλιον*)³.

Браћајући се из Никеје, где је издејствовао аутокефалност за српску цркву, Сава Немањић (Свети Сава) се зауставио у Солуну, где је у неком од манастира сачинио свој Номоканон. Законоправило Светог Саве подељено је на 64 главе, од којих 44 имају канонски садржај, а 20 световни. Црквена правила позајмљена су углавном из два грчка канонска зборника: Синописа Стефана, епископа Ефеског (VI век), са тумачењима Алексија Аристина, и Канонске Синтагме у XIV наслова, дело непознатог аутора из VI века, са тумачењима Јована Зонаре. Од световних прописа Номоканон садржи изводе из Јустинијанових новела у 87 поглавља (*Collectio octoginta septem capitulorum*) чији је редактор био Јован Схоластик, цео *Прохирон* Василија I, који је у Србији преведен под насловом *Закон градски* (тачније *Закон градског глави различни въ четырехъ децесетехъ гранехъ*) и три новеле цара Алексија I Комнина (о браку, о браку робова и о веридби).

Иако је о Законоправилу Светог Саве писано доста⁴ постоји неколико питања која у науци нису дефинитивно решена, а којима се Сергије Викторович Троицки помно бавио и изнео аргументе које је тешко оспорити

439–479], Я. Н. Шапов [1976: 123–129], S. Troianos, S. Šarkić [1996: 248–256], L. Burgmann [2005: 43–66], V. M. Minale [2009: 219–228], С. Шаркић [2009: 1–7].

³ Израз *Крмчија* много је чешће коришћен у литератури, што је неоправдано, јер на самом почетку текста састављач каже: *Съ Богомъ починають се книги сик глаголемыи гръчскимъ языкомъ номоканонъ и сказаемыи нашимъ языкомъ законоуправило*.

⁴ И поред тога, чудно је да до данас није изашло потпуно, критичко издање Светосавског Номоканона. Дужи одломак, који садржи *Закон градски* објавио је Н. Дучић [1877: 34–134]. М. Петровић је приредио фототипско издање *Законоправила* на основу Иловичког преписа [Законоправило 1991]. Превод дела текста на савремени српски језик објавили су М. Петровић, Љ. Штављанин-Ђорђевић [2005]. Видети и Д. Богдановић [1979].

[Троицки 1949: 119–142; 1952; 1953: 155–206]. Те тезе су следеће: 1) Српски номоканон нема прототипа ни у једном сачуваном грчком или словенском рукопису; 2) Сава се определио за тумачења канона Алексија Аристина и Јована Зонаре, уместо тенденциозних коментара Теодора Валсамона, који изражавају идеју свемоћи византијског цара и битно ограничавају самосталност аутокефалних цркава; 3) Српски номоканон прихвата концепцију “сагласја” (συνφωνία) у односима између цркве и државе и одбацује све облике “цезаропапизма” и “источног папизма” (хегемоније Цариградске патријаршије); 4) Аутор српског Номоканона свесно је изоставио све правне списе који би ограничавали слободу деловања владара у световној сфери и цркве у оквиру сопствене јурисдикције; 5) Сава је изоставио и оне одломке из *Еклоге* и *Епанагоге* у којима се оправдавало потчињавање цркве државној власти⁵.

Законоправило Светога Саве је имало велики значај не само код Срба него и код свих православних Словена. Већ 1226. године препис је однет у Бугарску, где је прихваћен као опште обавезни зборник, да би 1262. други препис био послат из Бугарске у Русију, митрополиту Кирилу II. На сабору у Владимиру 1274. године *Крмчија* је проглашена за опште обавезни зборник правила за руску цркву.

Синтагма Матије Властара представља зборник црквених и световних одредаба који је 1335. године сачинио солунски монах Матија Властар. Ова номоканонска збирка подељена је у 24 поглавља (састава) према словима грчког алфабета (од Α до Ω). Вероватно по наређењу самог цара Душана, *Синтагма* је 1347. или 1348. преведена на српски, али је одмах након тога радикално скраћена. Пуна *Синтагма* садржи 303 поглавља, док скраћена верзија има само 94 поглавља⁶. Постоје два основна разлога због којих су српски редактори извршили овако радикално скраћивање.

Први је чисто идеолошке природе. Матија Властар заснива своју збирку на тенденциозним и некритичким коментарима Теодора Валсамона у којима се истиче свемоћ византијског цара и његова хегемонија у читавом систему држава, а негира аутокефалност српске и бугарске цркве. Стога су српски редактори, одмах након превођења потпуног текста *Синтагме* приступили његовом скраћивању, изоставивши све оне одредбе које говоре о световној и духовној доминацији Цариграда.

Други разлог је чисто практичан: *Синтагма* је била намењена као приручник световним судовима. Стога је већина црквених одредаба изостављена, а задржане су само световне и то из оних правних области

⁵ Према мишљењу Д. Богдановића [1979: 96], капиталан значај теза Сергија Троицког биће потврђен критичким издањем Номоканона Светога Саве.

⁶ Издање грчког текста Г. А. Рааланс, М. Потанс [1859]. Издање српског текста С. Новаковић [1907]; С. Троицки [1956]. Превод на савремени српски језик начинила је Т. Суботин-Голубовић [2013].

које нису биле регулисане *Душановим закоником*. Имајући све ове чињенице у виду остаје нејасно због чега су се српски редактори одлучили да у Душанов кодекс укључе *Синтагму* Матије Властара а не *Шестокњижје* (Ἑξάβιβλος) Константина Арменопулоса. Јер, Арменопулос је неупоредиви бољи правник од Матије Властара и његова збирка садржи искључиво световне одредбе без икаквих тенденциозних коментара. И поред тога у манастирским архивама није сачуван ниједан примерак српског превода *Шестокњижја*, те се сасвим основано може закључити да у Србији није ни превођен. Да ли је остао непознат српској кодификаторској комисији или су постојали неки дубљи, политички разлози, немогуће је на основу садашњег стања извора рећи [ŠARKIĆ 1990: 73–77].

Такозвани *Јустинијанов закон (БЛАГОВѢРНАГО И ХРИСТОЛЮБИВАГО ЦАРА ІОУСТИНІЈНА. ЗАКОН)* је кратка компилација од само 33 члана који регулишу аграрне односе. Већина одредаба потиче из чувеног *Земљорадничког закона* (Νόμος γεωργικός) објављеног крајем VII или почетком VIII века, и који је у потпуности био преведен на стари српски језик⁷. Остале одредбе преузете су из *Василика*, *Прохирона* и *Еклоге*. Ни ова компилација не постоји у грчким рукописима и представља оригиналну творевину српских правника. Могуће је да је *Јустинијанов закон* био у примени у Србији и пре Душанове владавине, али је вероватније да је усвојен на сабору у Скопљу 1349. године заједно са првим делом Душановог законика⁸.

II.

Рецепција римског права у Србији је посредна јер долази из Византије. Српски правници не читају оригиналне латинске текстове, већ њихове грчке (византијске) прераде, па се самим тим понекад смисао римских правних установа мења, због разлика које постоје између грчке и латинске правне терминологије. Ова чињеница може се најбоље сагледати на примеру кључних правних појмова — права и закона. Римска правна доктрина је детаљно разрадила и разграничила појмове права (*ius*) и закона (*lex*), што се може сагледати у многобројним фрагментима из дела римских правника. Али, изгледа да та разлика византијским правницима није била јасна, јер они и за *ius* и за *lex* користе увек исти израз — νόμος (закон). Због тога нам није увек сасвим јасно да ли византијски правник мисли на право (*ius*) или на закон (*lex*) када употребљава термин νόμος. Поред тога, аргументација римских правника у грчком преводу, због једностране употребе израза νόμος, понекад губи на снази. Ова чињеница

⁷ Текст српског превода *Земљорадничког закона* издао је М. Благојевић [2007].

⁸ Модерно издање са преводом на савремени српски језик приредила је Биљана Марковић [2007].

може се најбоље сагледати на примеру Улпијанове дефиниције права, која се среће на самом почетку Јустинијанових *Дигеста*. Расправљајући о пореклу назива право (*ius*), Улпијан каже: *Онај који се посветио правним пословима треба најпре да зна одакле потиче назив право; названо је, дакле, према правди, јер како је Целз лепо протумачио, право је вештина доброг и једнаког (Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia appellatum; nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi)* (D. I, 1,1). Сасвим је јасно да Улпијан латинске термине *ius* (право) и *iustitia* (правда) жели да доведе у везу и да покаже да је израз *ius* изведен од *iustitia*⁹. Међутим, византијски правници који су с краја IX века састављали *Василике*, сажето су извукли суштину Улпијанове дефиниције и овако је превели на грчки: *Ὁ νόμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ὠνόμασται· ἐστὶ γὰρ νόμος τέχνη τοῦ καλοῦ καὶ ἰσοῦ* [BASILICORUM LIBRI 1955, II, 1, 1: 15] (*Право [закон] се према правди назива: право [закон] је, дакле, вештина доброг и једнаког*). Није тешко уочити да су редактори *Василика* латински термин *ius* превели грчким изразом *νόμος* (закон)¹⁰, чиме је Улпијанова аргументација (*ius* — *iustitia*) изгубила свој прави смисао. Матија Властар преузима одломак из *Василика* без икаквих измена и уноси га у своју *Синтагму*. Приликом превођења *Синтагме* српски редактори нису, наравно, упоређивали грчки текст са латинским оригиналом, па је тако у српској верзији Улпијанов термин *ius* постао *законъ* (*законъ отъ правды именован се, ксть бо хытрость добромоу и равномоу*)¹¹.

Претходни пример показује како су српски правни редактори механички преузимали дефиниције правних установа од својих византијских колега, због чега је аргументација римских правника губила свој првобитни смисао. Међутим, има и случајева када су се српски правници потрудили да схвате суштину правних правила која су преводили. Навешћемо један пример.

Године 40. пре наше ере у време Римске републике донет је закон који је према свом предлагачу добио име *lex Falcidia* (*Фалкидијев закон*). Према одредбама овог закона није се могло легирати више од три четвртине имовине, односно законитом наследнику је морала да припадне бар четвртина наследства¹². Јустинијанова новела XVIII, 1 из 536. године прописала је да тај део мора да износи једну трећину наследства ако

⁹ Савремена правна наука сматра да је обрнуто, односно да је *iustitia* дериват од *ius*.

¹⁰ Редактори византијских правних компилација термин *νόμος* користе и за превод латинског израза *lex* (закон), упор. D. I, 3,1 = Bas. II, 1,13; D. I, 3,2 = Bas. II, 1, 18.

¹¹ *Матије Властара Синтагмат*, издао С. Новаковић [1907: 421]. Видети S. ŠARKIĆ [1996; 2005в].

¹² Gaius, Inst. II, 227: *Lata est itaque lex Falcidia, quam cautum est, ne plus ei legare liceat quam dodrantem. Itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat. Et hoc nunc iure utimur.*

оставилац има до четири детета, а половину ако има више од четири детета. Редактори *Прохирона* прихватили су Јустинијанов пропис (XXXII, 1), који је заправо изменио прописе старог Фалкидијевог закона, али су поглавље XXXII (садржи четири параграфа) ипак насловили *Περὶ φάλκιδιου* (*О фалкидији*)¹³. Српски преводиоци *Прохирона* су овом поглављу дали наслов *О раздѣлѣнїи* (*О деоби*)¹⁴, схвативши правилно његову садржину (деоба имовине, тачније, заоставштине).

Примера овакве врсте има много, па сматрамо да пред правним историчарима још увек стоји задатак да испитају појединачно све институције римског права који се срећу у средњовековном српском праву и да пробају да утврде у којој мери су те установе биле у складу са српским обичајним правом и приликама у средњовековној Србији¹⁵.

III.

Трећи вид утицаја византијског права на средњовековно српско право, састојао се у директном уношењу појединих византијских прописа или њихових делова у српске правне споменике. То се пре свега односи на *Душанов законик*. Иако се сматра да је *Душанов законик* несумњиво најважнији акт српског средњовековног законодавства и самостално дело српских правника, данас је доказано да је чак 60 његових чланова презето из различитих византијских правних компилација¹⁶. Посебан интерес изазивали су чланови 171 и 172, који Законик стављају изнад цареве воље. Навешћемо њихов текст у целини.

Члан 171: *Сѡ законѣ: Ёще повелѣва царѣство ми. аще пише книгоу царѣство ми или по срѣчьбѣ, или по любьби, или по милости за нѣкого, а ѡнази книга разара законикѣ, не по правдѣ и по законуу како пише законѣникѣ соудїе тоузи книгоу да не вѣроуѣю тѣкъмо да соуде и врьше како к по правдѣ.*

¹³ *Procheiron* XXXII [Зерој 1931: 188–189].

¹⁴ Издање Н. Дучић [1877: 352]; М. Петровић [Законоправило 1991: л. 305 б]. Треба, међутим, приметити да су српски преводиоци *Синтагме* Матије Властара насловили састав Ф–1, *О Фалкидији*, односно да су задржали грчки термин *фалкидија* [Новаковић 1907: 512].

¹⁵ Добру основу за овакав метод поставио је још далеке 1928. године Александар Соловјев у својој докторској расправи о законодавству Стефана Душана [Класици југословенског права 1998: 307–561]. Мада је велики научник објаснио грчко-римско порекло многих правних услова које се срећу у средњовековној Србији, он у својим истраживањима није пратио њихову трансформацију од римског до српског права, већ их је посматрао у оквиру појединих грана права. Стога сам ставио себи у задатак управо испитивање појединачних института римског права и њихово посредно прихватање у средњовековној Србији. Поред радова о појму закона, наведених у напмени 11, у оквиру ових истраживања објавио сам следеће чланке: [Шаркић 2002а; 2002б; 2006а; 2006б; 2006в; 2013; Šarkić 2004; 2005а; 2007; 2008а; 2008в; 2013].

¹⁶ Највеће заслуге за то припадају Николи Радојчићу, који је то врло аргументовано показао у две расправе: [Радојчић 1949–1950: 10–17] и [Радојчић 1951: 45–57].

Члан 172: *Ἡ σοφεία: Ὡς αὐτὴ δὲ σοφεία да σοφείη по законѣникоу право како пише оу законѣникоу а да не софείη по страху царства ми* [НОВАКОВИЋ 1898: 134–135; РАДОЈЧИЋ 1960: 77; БУБАЛО 2010: 112].

О пореклу ових чланова доста се дискутовало: да ли су они самостални или имају сличности са одредбама из правних аката других словенских народа, све док Никола Радојчић у посебној расправи [РАДОЈЧИЋ 1923: 100–139] није доказао да су њихов непосредни извор два члана из *Василика*. Те одредбе су следеће:

Члану 171 одговара одломак из *Василика* VII, 1,16: Πᾶς δὲ δικαστής... τηρεῖτω τοὺς νόμους καὶ κατὰ τούτους φερέτω τὰς ψήφους, καὶ, κἂν εἰ συνβαίῃ κέλευσιν ἡμετέραν ἐν μέσῳ κἂν εἰ θεῖον τύπον, κἂν εἰ πραγματικὸς εἴη φοιτήσας λέγων τοιῷσδε χρῆναι τὴν δίκην τεμεῖν, ἀκολουθεῖτω τῷ νόμῳ. Ἡμεῖς γὰρ ἐκείνο βουλόμεθα κρατεῖν, ὅπερ οἱ ἡμέτεροι βούλονται νόμοι [. . .] Члану 172 одговара текст под ознаком VII, 1, 17: Θεσπίζομεν [. . .] κατὰ τοὺς γενικοὺς ἡμῶν νόμους τὰς δίκας ἐξετάζεσθαι τε καὶ τέμνεσθαι· τὸ γὰρ ἐπὶ τῇ τῶν νόμων κρίνόμενον ἐξουσίᾳ οὐκ ἂν δεηθῇ τινὸς ἔξωθεν διατυπώσεως [BASILICORUM LIBRI 1955: 303] (ср. [ŠARKIĆ 1988: 43–55]).

Наравно, примера има много више, али то превазилази оквире овог рада.

Библиографија

Благојевић 2007

Благојевић М., *Земљораднички закон, средњовековни рукопис* (= Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука. Извори српског права, 14), Београд, 2007.

Богдановић 1979

Богдановић Д., “Крмчија светог Саве”, у: *Међународни научни скуп “Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање”*. Децембар 1976 (= Српска академија наука и уметности. Научни скупови, 7), Београд, 1979, 91–99.

Бубало 2010

Бубало Б., *Душанов законик*, Београд, 2010.

Дучић 1877

Дучић Н., “Морачка Крмчија”, *Гласник Српског ученог друштва II. одељење*, 8, 1877, 34–134 (= *Књижевни радови Нићифора Дучића*, 4, Београд, 1895, 200–414).

Законоправило 1991

Законоправило или Номоканон Светог Саве, Иловички препис 1262. година, фототипија, приредио и прилоге написао М. Петровић, Горњи Милановац, 1991.

Класици југословенског права 1998

Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Београд, 1928 (= *Класици југословенског права*, 16, Београд, 1998).

Марковић 2007

Марковић Б., *Јустинијанов закон, средњовековна византијско-српска правна компилација* (= Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука. Извори српског права, 15), Београд, 2007.

НОВАКОВИЋ 1898

НОВАКОВИЋ С., *Законик Стефана Душана цара српског 1349–1354*, Београд, 1898 (репр. 2004).

— 1906

НОВАКОВИЋ С., *Средњевековна Србија и римско право* (= Архив за правне и друштвене науке од 25.IV.1906, 209–226), Београд, 1906.

— 1907

НОВАКОВИЋ С., *Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила*, Београд, 1907.

ПЕТРОВИЋ, ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ 2005

ПЕТРОВИЋ М., ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ Љ., *Законоправило Светога Саве*, 1, Београд, 2005.

РАДОЈЧИЋ 1923

РАДОЈЧИЋ Н., “Снага закона по Душанову Законику”, *Глас Српске академије наука*, 110, *Други разред*, 62, 1923, 100–139.

— 1949–1950

РАДОЈЧИЋ Н., “Византијско право у Душанову законику”, *Историјски часопис*, 2, 1949–1950.

— 1951

РАДОЈЧИЋ Н., “Душанов законик и византијско право”, у: *Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана I*, Београд, 1951, 45–57.

— 1960

РАДОЈЧИЋ Н., *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354*, Београд, 1960.

СОЛОВЈЕВ 1928А

СОЛОВЈЕВ А., “Значај византијског права на Балкану”, *Годишњица Николе Чупића*, 37, 1928, 95–141.

— 1928Б

СОЛОВЈЕВ А., *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Београд, 1928.

СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ 2013

СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ Т., *Матија Властар Синтагма* (= Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука. Извори српског права, 18), Београд, 2013.

ТРОИЦКИ 1949

ТРОИЦКИ С., “Ко је превео Крмчију са тумачењима”, *Глас Српске академије наука*, 193, 1949, 119–142.

— 1952

ТРОИЦКИ С., “Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)”, *Споменик Српске академије наука*, 102, 1952, 1–114.

— 1953

ТРОИЦКИ С., “Црквено-политичка идеологија Светосавске Крмчије и Властареве Синтагме”, *Глас Српске академије наука*, 212, 1953, 155–206.

— 1956

ТРОИЦКИ С., *Допунски чланци Властареве Синтагме* (= Посебна издања Српске академије наука, 268; Одељење друштвених наука, 21), Београд, 1956.

ШАРКИЋ 2002А

ШАРКИЋ С., “Гајева подела лица у средњовековном српском праву”, *Зборник Матице српске за класичне студије*, 4–5, 2002, 107–112.

- 2002б
Шаркић С., “Појам тестаментa у римском, византијском и средњовековном српском праву”, Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, ур., *Трећа југословенска конференција Византолога. Крушевац 10–13. мај 2000*, Београд, Крушевац, 2002, 85–90.
- 2006а
Шаркић С., “О стицању пословне способности у средњовековном српском праву”, *Зборник радова Византолошког института*, 43, 2006, 71–76.
- 2006б
Шаркић С., “Одредбе римског права о миразу у средњовековном српском праву”, *Зборник Матице српске за класичне студије*, 8, 2006, 185–191.
- ШАРКИЋ 2006в
Шаркић С., “Поклон у средњовековном српском праву”, *Истраживања*, 17, 2006, 7–15.
- 2009
Шаркић С., “Рецепција грчко-римског (византијског) права у Србији”, у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора* (= Српска Академија Наука и Уметности. Одељење друштвених наука. Извори српског права, 16), Београд, 2009, 1–7.
- 2013
Шаркић С., “Службености у византијском и средњовековном српском праву”, *Зборник радова Византолошког института*, 50/2, 2013, 1003–1012.
- ЩАПОВ 1976
Щапов Я. Н., “Рецепция сборников византийского права в средневековых балканских государствах”, *Византийский временник*, 37, 1976, 123–129.
- BASILICORUM LIBRI 1955
SCHELTEMA H. J., VAN DER WAL N., ed., *Basilicorum Libri LX, series A, volumen 1, textus librorum 1–8*, Groningen, 1955.
- BURGMANN 2005
BURGMANN L., “Mittelalterliche Übersetzungen byzantinischer Rechtstexte,” in: G. THÜR, Hrsg., *Antike Rechtsgeschichte: Einheit und Vielfalt* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 726), Wien, 2005, 43–66.
- HUBE 1868
HUBE R., *O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-bizantyńskiego u narodów Słowiańskich*, Warszawa, 1868.
- 1880
HUBE R., *Droit Romain et Gréco-Byzantin chez les peuples slaves*, Paris, Toulouse, 1880.
- MINALE 2009
MINALE V. M., “Lo «zakonik» di Stefan Dusan e i suoi legami con la legislazione bizantina,” *Index: Quaderni camerti di studi romanistici*, 37, 2009, 219–228.
- MIŠKATOVIĆ 1869
MIŠKATOVIĆ N., *O značenju prava rimskoga i rimsko bizantinskoga kod slavjanskih naroda*, Wien, 1869.
- MORTREUIL 1843–1846
MORTREUIL J. A. B., *Histoire du droit Byzantin ou du droit Romain dans l'Empire d'Orient, depuis la mort de Justinien jusqu'à la prise de Constantinople en 1453*, 1–3, Paris, 1843, 1844, 1846 (repr.: Osnabrück, 1966).
- NAMISLOWSKI 1908
NAMISLOWSKI L., “Wege der Rezeption des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien,” *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 1/2, 1908, 139–152.

SOLOVIEV 1959

SOLOVIEV A. V., "Der Einfluß des Byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropa," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 76, 1959, 439–479.

ŠARKIĆ 1988

Šarkić S., "Elements of Constitutionality in Medieval Serbian Law," *IUS COMMUNE. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, 15, Frankfurt a. M., 1988, 43–55.

——— 1990

Šarkić S., "Zašto Sintagma a ne Heksabiblos," *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 40/1, 1990, 73–77.

——— 1996

ŠARKIĆ S., "Νόμος et «zakon» dans les textes juridiques du XIV siècle," *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens, 1996, 257–266.

——— 2004

ŠARKIĆ S., "The Concept of Marriage in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law," *Зборник радова Византолошког института*, 41, 2004, 99–103.

——— 2005A

ŠARKIĆ S., "The Concept of Will in Roman, Byzantine and Serbian Medieval Law," in: L. BURGMANN, Hrsg., *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Fontes minores*, 11: *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte*, Frankfurt a. M., 2005, 427–433.

——— 2005B

ŠARKIĆ S., "Νόμος, lex, закон: порекло, значења, дефиниције", *Зборник Матице српске за класичне студије*, 7, Нови Сад, 2005, 49–64.

——— 2007

ŠARKIĆ S., "Sull'acquisizione della capacità di agire nel diritto medievale serbo," *Diritto @ Storia. Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana*, 6, 2007, 1–6.

ŠARKIĆ 2008A

ŠARKIĆ S., "Natural Persons (Individuals) and Legal Persons (Entities) in Serbian Mediaeval Law," *Зборник радова Византолошког института*, 45, 2008, 223–229.

——— 2008B

ŠARKIĆ S., "Provisions of Roman Law on Dowry in Serbian Mediaeval Law," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 125, 2008, 682–687.

——— 2013

ŠARKIĆ S., "Depositum in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law," in: *ΑΝΤΙΚΗΝΣΩΡ — Τιμητικός τόμος σπύρου Ν. Τρωιάνου για τα όγδοηχοστά γενέθλιά του* = *ANTECESSOR. Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstag*, 2, Αθήνα, 2013, 1587–1594.

TROIANOS, ŠARKIĆ 1996

TROIANOS S., ŠARKIĆ S., "Ο κώδικας του Στέφανου Δουσάν και το βυζαντινό δίκαιο", *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens, 1996, 248–256.

ZACHARIAE VON LINGENTHAL 1856–1884

ZACHARIAE VON LINGENTHAL C. E., *Ius Graeco-Romanum*, 1–7, Leipzig, 1856–1884.

ΖΕΡΟΙ 1931

ΖΕΡΟΣ J., ΖΕΡΟΣ P., *Ius Graecoromanum*, 1–8, Athenae, 1931 (repr.: Aalen, 1962).

РАДАНЕ, ПОТАНЕ 1859

РАДАНЕ Г. А., ПОТАНЕ М., *Ματθαίου τοῦ Βλασταρέως Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον*, Ἀθήναι, 1859 (фототипско издање: Атина, 1966).

Srđan Šarkić

University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia

The Influence of Byzantine Law on Serbian Medieval Law

Abstract

Serbian law from the early 13th century developed under the direct influence of Byzantine law. Serbian jurists adopted Byzantine law through translations of Byzantine legal compilations. The first such translation was the *Nomokanon of St. Sabba* of 1219. St. Sabba's *Nomokanon* contained ecclesiastical rules together with the canonist's glosses, a translation of part of Justinian's *Novels*, and the whole of the *Procheiron* of Basil I. Between 1349 and 1354, Serbian lawyers created a special *Codex Tripartitus*, codifying both Serbian and Byzantine law. The Russian scholar T. Florinsky noticed this as long ago as 1888, pointing out that in the oldest manuscripts, Dušan's *Code* is always accompanied by two other compilations of Byzantine law: the abbreviated *Syntagma* of Matthew Blastares and the so-called Code of Justinian. In addition to translations of Byzantine legal miscellanies, Serbian lawyers also adopted a great number of the institutions of Roman law. However, Serbian jurists were not educated in Bologna so, as a consequence, Roman law was adopted in an indirect way, i.e., through Greek (Byzantine) translations and not from original Latin texts. Dušan's *Code*, as the most important legal source of medieval Serbian law, took about sixty articles directly from the *Basilica*: the most important are articles 171 and 172.

Keywords

St. Sabba's *Nomokanon*, *Syntagma Canonum*, Code of Justinian, lex, nomos, zakon, Dušan's *Code*, *Basilica*

References

- Blagojević M., *Zemljoradnički zakon, srednjovekovni rukopis* (= Srpska akademija nauka i umetnosti. Odeljenje društvenih nauka. Izvori srpskog prava, 14), Beograd, 2007.
- Bogdanović D., "Krmčija svetoga Save," u: *Međunarodni naučni skup "Sava Nemanjić – Sveti Sava, istorija i predanje". Decembar 1976* (= Srpska akademija nauka i umetnosti. Naučni skupovi, 7), Beograd, 1979, 91–99.
- Bubalo Đ., *Dušanov zakonik*, Beograd, 2010.
- Burgmann L., "Mittelalterliche Übersetzungen byzantinischer Rechtstexte," in: G. Thür, Hrsg., *Antike Rechtsgeschichte: Einheit und Vielfalt* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 726), Wien, 2005, 43–66.
- Marković B., *Justinijanov zakon, srednjovekovna vizantijsko-srpska pravna kompilacija* (= Srpska akademija nauka i umetnosti. Odeljenje društvenih nauka. Izvori srpskog prava, 15), Beograd, 2007.
- Minale V. M., "Lo «zakonik» di Stefan Dusan e i suoi legami con la legislazione bizantina," *Index: Quaderni camerti di studi romanistici*, 37, 2009, 219–228.
- Petrović M., Štavljanin-Đorđević Lj., *Zakonopravilo Svetoga Save*, 1, Beograd, 2005.
- Radojčić N., "Snaga zakona po Dušanovu Zakoniku," *Glas Srpske akademije nauka*, 110, Drugi razred, 62, 1923, 100–139.
- Radojčić N., "Snaga zakona po Dušanovu Zakoniku," *Glas Srpske akademije nauka*, 110, Drugi razred, 62, 1923, 100–139.
- Radojčić N., "Dušanov zakonik i vizantijsko pravo," u: *Zbornik u čast šeste stogodišnjice Zakonika cara Dušana I*, Beograd, 1951, 45–57.
- Radojčić N., *Zakonik cara Stefana Dušana 1349 i 1354*, Beograd, 1960.
- Scheltema H. J., Van der Wal N., ed., *Basilicorum Libri LX, series A, volumen 1, textus librorum 1–8*, Groningen, 1955.
- Shchapov Ya. N., "Retseptsiia sbornikov vizantijskogo prava v srednevekovykh balkanskikh gosudarstvakh," *Vizantiiskii vremenik*, 37, 1976, 123–129.
- Soloviev A., "Značaj vizantijskog prava na Balkanu," *Godišnjica Nikole Čupića*, 37, 1928, 95–141.
- Soloviev A., *Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Beograd, 1928.

Soloviev A. V., "Der Einfluß des Byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropa," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 76, 1959, 439–479.

Subotin-Golubović T., *Matija Vlastar Sintagma* (= Srpska akademija nauka i umetnosti. Odeljenje društvenih nauka. Izvori srpskog prava, 18), Beograd, 2013.

Šarkiћ S., "Elements of Constitutionality in Medieval Serbian Law," *IUS COMMUNE. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, 15, Frankfurt a. M., 1988, 43–55.

Šarkiћ S., "Zašto Sintagma a ne Heksabiblos," *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 40/1, 1990, 73–77.

Šarkiћ S., "Νόμος et «zakon» dans les textes juridiques du XIV siècle," *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens, 1996, 257–266.

Šarkiћ S., "Gajeva podela lica u srednjovekovnom srpskom pravu," *Zbornik Matice srpske za klasične studije*, 4–5, 2002, 107–112.

Šarkiћ S., "Pojam testamenta u rimskom, vizantijskom i srednjovekovnom srpskom pravu," Lj. Maksimović, N. Radošević, E. Radulović, ur., *Treća jugoslovenska konferencija Vizantologa. Kruševac 10–13. maj 2000*, Beograd, Kruševac, 2002, 85–90.

Šarkiћ S., "The Concept of Marriage in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law," *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 41, 2004, 99–103.

Šarkiћ S., "The Concept of Will in Roman, Byzantine and Serbian Medieval Law," in: L. Burgmann, Hrsg., *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Fontes minores*, 11: *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte*, Frankfurt a. M., 2005, 427–433.

Šarkiћ S., "Nomos, lex, zakon: poreklo, značenja, definicije," *Zbornik Matice srpske za klasične studije*, 7, Novi Sad, 2005, 49–64.

Šarkiћ S., "O sticanju poslovne sposobnosti u srednjovekovnom srpskom pravu," *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 43, 2006, 71–76.

Šarkiћ S., "Odredbe rimskog prava o mirazu u srednjovekovnom srpskom pravu," *Zbornik Matice srpske za klasične studije*, 8, 2006, 185–191.

Šarkiћ S., "Poklon u srednjovekovnom srpskom pravu," *Istraživanja*, 17, 2006, 7–15.

Šarkiћ S., "Sull'acquisizione della capacità di agire nel diritto medievale serbo," *Diritto @ Storia. Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana*, 6, 2007, 1–6.

Šarkiћ S., "Natural Persons (Individuals) and Legal Persons (Entities) in Serbian Mediaeval Law," *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 45, 2008, 223–229.

Šarkiћ S., "Provisions of Roman Law on Dowry in Serbian Mediaeval Law," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 125, 2008, 682–687.

Šarkiћ S., "Recepcija grčko-rimskog (vizantijskog) prava u Srbiji," u: *Srednjovekovno pravo u Srba u ogledalu istorijskih izvora* (= Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Odeljenje društvenih nauka. Izvori srpskog prava, 16), Beograd, 2009, 1–7.

Šarkiћ S., "Depositum in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law," in: *ANTECESSOR. Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstag*, 2, Athens, 2013, 1587–1594.

Šarkiћ S., "Službenosti u vizantijskom i srednjovekovnom srpskom pravu," *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 50/2, 2013, 1003–1012.

Troianos S., Šarkiћ S., "Ο κώδικας του Stephanou Dousan kai to byzantino dikaio," *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens, 1996, 248–256.

Troicki S., "Ko je preveo Krmčiju sa tumačenjima," *Glas Srpske akademije nauka*, 193, 1949, 119–142.

Troicki S., "Kako treba izdati Svetosavsku Krmčiju (Nomokanon sa tumačenjima)," *Spomenik Srpske akademije nauka*, 102, 1952, 1–114.

Troicki S., "Crkveno-politička ideologija Svetosavske Krmčije i Vlastareve Sintagme," *Glas Srpske akademije nauka*, 212, 1953, 155–206.

Troicki S., *Dopunski članci Vlastareve Sintagme* (= Posebna izdanja Srpske akademije nauka, 268; Odeljenje društvenih nauka, 21), Beograd, 1956.

Zepos J., Zepos P., *Ius Graecoromanum*, 1–8, Athenae, 1931 (repr.: Aalen, 1962).

Проф. др Срђан Шаркић

Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, редовни професор,
шеф катедре за историју државе и права

Трг Доситеја Обрадовића 1

21000 Нови Сад

Србија / Serbia

srdjansarkic@gmail.com

Received on February 27, 2015